Cesta tam

a zpátky

Tuhle historku mě vyprávěl sám Joseph Beyus na cestě z Düsseldorfu do Basileje a zpátky.
Je o setkání s mým otcem.

Bylo to za protektorátu na louce u letiště v Pardubicích.
Táta sekal trávu právě v tom úseku a v tu hodinu, kde on – voják luftwafe – měl dozorčí službu.

František Kyncl

Všechno to začalo na jednom nástupišti düsseldorfského nádraží, kde jsme se 3. prosince 1976 sešili pan Prof. Joseph Beyus, pan Prof. Erwin Heerich, pan Prof. Klaus Rinke, můj soused, a já. Jeli jsme do Basileje na první slavnostní setkáni a založeni IKG (Internationale Künstler Gremium) Mezinárodního uměleckého grémia.

Vzpomínám si, že to ráno bylo na Porýní, tak jak já jsem jej poznal, velmi chladné. Tak jsme si čekání krátili poskoky, honičkou, možná se i trochu boxovali. Náhle krátké zahoukáni, po obou stranách kolejiště světla a rychlík z Hamburku zabrzdil tak tiše, jakoby se už od Baltu klouzal po tenké sněhové přikrývce.

Fantastický, dlouhý, skleněný moloch-dáma stál na nástupišti. Jako zmrzlá, spící Kleopatra. Prosklené dveře od shora až dolů se na povel otevřely. Jedny přímo před námi, Po ledových schůdcích pomalu nahoru a každý z nás si již vyhlížel své místo v prostorném a pohodlném kupé,

Skrze dveře bylo bezvadně vidět dovnitř i ven. Po nástupišti chodili lidé. Někdo sám, někdo s partnerem, ba i po skupinkách. Popíjeli ze sklenic či lahví, někteří jedli, smáli se; opilejší se řehtali a mně to připadlo, jakoby se před tím „naším“ kupé srocovali. Holt toho pána v džínsách s kloboukem znalo tenkrát skoro již celé kulturní Německo.

Snad jsem na to byl i pyšný, i když zrovna mě nikdo neznal, že mě s nim alespoň viděj.

To, že jsem si sedl naproti němu, byla čistě náhoda.

Pán v džínsách s kloboukem.

Kam se to umění dneska dostalo a kam vůbec směřuje? Kdo tomuhle má ještě rozumět?

A vrchol všeho – ten chlap s umaštěným kloboukem tvrdil, že kdekdo je umělec! Do svý třídy prý vezme každýho, kdo nechce pořádně dělat! Kecaj cosi o umění, nenakreslí ani botu, ale hlavní je, že dostanou BAFÖG (Bundesausbildungsförderungsgesetz) „státní stipendium pro podporu studia“! Dokola žvaněj o jakýchsi nových cestách, novém humanismu, o jakési třetí cestě mezi kapitalismem a komunismem...

Panebože, jinde už to zkoušeli... a ono to není ani k jídlu ani k žrádlu, ono to není k ničemu, natož k životu!

Aniž jsem to zpozoroval, skleněná Kleopatra se šepotně rozjela a cestující se konečné usadili do pohodlných křesel. Začalo se kouřit, pocucávat bonbóny, spokojeně vydechovat a protahovat zkřehlé údy. Tam venku ještě někdo někomu zamával.

*

Já seděl u okna, vedle mne Klaus Rinke s dokulata ošetřenou etiopskou frisůrou (poslední odvážlivec v záplavě feministických ježků a tupých sestřihů), kolem sebe omotanou, snad až k holínkám, pět metrů dlouhou šálu. Naproti pan Prof. Erwin Heerich – noblesní pán, který tou poslední válkou proplul jako námořník – a vedle něj náš Joseph. Nepřetržitě něco povídal, bez ustání někomu něco z oken ukazoval a přitom velkoryse a s chutí cenil ty svý zaječí tesáky.

Seděl s nataženýma široce rozkročenýma nohama, i ležérně rozepjatým dlouhým, černě lemovaným kožichem. Stejně černé holínky na nohách mu dodávaly glanc. Na hlavě šedivý, jakoby propocený klobouk, se širokou tmavou pentlí – holt, skvěle vymyšlený!

Sám sebe jsem se několikrát ptal, jakou námahu musel ten chlapík vynaložit, aby

takhle světácký vypadal. Věřím tomu, že si tu hučku mazával tukem.

Nebo to byla alegorie jakési symbolické třídní pře, másla na hlavě? Ne, ne... ten nedá pokoj, až tam vleze... Pochopil jsem, že ten klobouk je jen očkem klíče k té jeho třetí cestě – zapadne do zámku tam někde ve dveřích mezi kapitalismem a komunismem, otočí se... *a jsme doma, v Praze!*

Beyus mluví a přitom se kouká na mě:

Dneska je tam ale pěkná zima, co?

Jo. Na Düsseldorf dost pořádná.

Vstal, svlékl si kožich a zase se pohodlně usadil do sedadla. Klobouk si ponechal samozřejmě na hlavě. Bez klobouku ani ránu! Ze své horní pravé kapsičky vytáhl krabičku cigaret, jednu vzal do prstů a rozpůlil ji. Půlčíka stiskl rty, druhého vrátil do krabičky, tu do kapsičky, sirky vyndal z džín. Tenhle frontový rituál opakoval do Basileje snad ještě stokrát.

Beyus hubu nezavřel. Pokud si dneska vzpomínám, ten vodopád vět neměl žádný směr a souvislost. V překladu do češtiny: kecal. Připadlo mi, že ho všechno rozčiluje. Architektura továrny, kolem které jsme právě jeli, stavba jakési veřejné budovy či obytné vilky – jednou byly pro něj příliš veliké, pak zase příliš malé, jednou vystrčené do ulice, jindy zase zasuté. A ty nádraží, kterými jsme projížděli... hrůza!

Mí sousedé přikyvovali, nebo něco krátce poznamenali. Jen já jsem se k té slovní krajinomalbě vyjadřovat nemohl. Tak jsem alespoň poslouchal.

Na sklonku druhý světový války došlo v téhle oblasti k řadě těžkých bitev. Třeba o most v Remagenu. Stopy bojů zůstaly hluboké, na mnoha místech zbyly ještě neodstraněné trosky v krajině. A já si najednou jasně uvědomil, že se mluví o nepříteli. O nepříteli, který, jedno byl-li či je na východě nebo západě, na severu nebo na jihu, je pořád jen jeden, ten samej:

Amíci! Včera Amíci, dneska Amíci a kapitalisti!

*

Ani zmínka o Hitlerovi! Ani slovo o takzvané „Velkoněmecké říši“, o koncentračních táborech, o kořenech války. Za tu dobu nepadlo jediné slovo o vině hitlerovského Německa, ani slůvko o vině Stalina, tehdejších vládců v Itálii, Francii, Anglii. Jen a jenom ti Amíci a kapitalisti.

Kde byli ti němečtí voliči, dělníci, řemeslníci, studenti, intelektuálové, no a pochopitelně malí, střední a velcí kapitalisti? Kde byly ty masy?

Amíci a kapitalisti! Strůjci zla! A přitom: proč k tý válce vůbec došlo, kde byl ten začátek, u koho vina? O tom ani slůvko. V duch jsem si pomyslel:

Tak zrovna ty, příslušník německého wermachtu, bys měl držet hubu a přestat plácat nesmysly o Amících, třetí cestě a že každej matlal má světu co říct!

Tehdy jsem ve vzteku úplně opomněl, že proti mně sedí muž, kterého hrůzy války poznamenaly víc, než jsem si vůbec dovedl představit.

Kola se rozdrnčela na mostě přes řeku Rýn. Skleněná dáma zpomalila a šeptajíc báseň o nekonečných dálkách opatrně zastavila na kolínském hlavním nádraží.

A tady to máš! (To nepochybně patřilo mně.)

Tohle nádraží Amíci rozflákali na cucky, to je ta jejich kultura, kterou rozsévaj po

světě! Tohle nádraží nedá nikdo do kupy snad ani za sto let!

Oba krajánci pokyvovali souhlasně hlavama. Erwin, jak se na pana profesora sluší a patří, Klaus, s etiopskou koulí na vlastní kouli, poněkud prudčeji.

A podívej se, říká mně Joseph a ukazuje směrem, kde stojí jeden ze skvostů evropské architektury – kolínská katedrála, *to není snad ani tři sta metrů od nádraží!*

Bylo to asi tím, že o ní věděli. Nebo nebyli úplně pitomí, nebo nosili zeissovy brejle, ti Amíci! Kdyby totiž chtěli, vážený mistře, tak z evropského skvostu by tady nezůstal kámen na kameni, to přece musíš jako bývalý voják vědět. A jako bývalý voják víš, že rozbití tohodle nádraží byl tenkrát pro ty Amíky důležitej vojensko-strategickej čin! Určitě wehrmacht netahal ty svý zasraný pancéře a těžký kanóny na špagátě v noci lesem!

A teď mi ještě řekni: Kdo vlastně podle tebe měl tu poslední válku vyhrát? Amíci nebo jednotky SS? Gestapo, ti hoši ve štukách, nebo ti, co se Vám od počátku bránili?!

Ticho. Taková malá chvíle k nadechnutí.

Pak mi s nakyslým úsměvem odvětil:

No, to je ohromný!... Víš to, že tys nám tam vopravdu chyběl?!... Že by byl bejval náš břichatej maršál úplně nadbytečnej?!

Klaus a pan prof. Heerich se spiklenecky pousmáli. Jako kdyby se něco provalilo; jako kdybych svými razantními slovy zarazil hřebík do dýnka Beyusovy hučky.

Asi jsem Josepha urazil. Zapálil si půlčíka, vstal a beze slova odešel. Vyplazili jsme se z nádraží a rozkolíbali směrem Basilej.

Když se vrátil do kupé, začal hlasité a ze široka rozebírat s prof. Heerichem současnou špatnou situaci na düsseldorfské akademii. Měli v úmyslu vyčistit ji od přebytečných ministerských předpisů, nařízení, příkazů a zákazů. Joseph se ke mně otočil:

A co ty na to?

Zakýval jsem hlavou a řekl:

O.K.

No vidíš, a proto taky jedeme do Basileje. Zkoncovat s úřednickejma metodama; blbovinama, podle kterejch se umění a vůbec žádná tvorba usměrňovat nedá. Potřebujeme nové cesty, nové metody; hledat prostě jinou, řekl bych... třetí cestu a to všude a ve všem. Žádnej kapitalismus, žádnej komunismus, ale přímou demokracii!

Tak z týhle kocoviny se probere zas jen ten správnej průser.

V hlavě mi stále ještě pučelo to tzv. Pražský jaro, ty žvásty o socialismu s lidskou tváří, ty kydy o reformách...

Náhle se mě Beyus zeptal:

Odkuď vlastně seš?

Z Československa...

No to já přece dobře vím! Ale z kterýho kouta? Myslím, kraje či města?

Z Pardubic...

Chvíli se na mě upřeně díval. Jakoby tápal v paměti, jakoby ostřil minulost. Pomalu se ke mně předklonil a zašeptal:

Kde jsi tam bydlel? Kde... přesně!

U letiště...

Klaus Rinke se rozesmál.

Někdy v roce 1937 vypsalo velitelství Železničního pluku v Pardubicích na Skřivánku konkurs pro zemědělského správce velikého vojenského objektu. Patřila k němu vojenská cvičiště, louky, pole, rybníky; malý lesík, kterým protékala řeka Chrudimka a velká zelinářská zahrada. Její produkty zásobovaly kuchyně místních vojenských jednotek. V druhé polovině roku, když tatínek konkurs vyhrál, jsme se do této zahrady nastěhovali. Pak přišel Mnichov a v březnu 1939 protektorát. Naše republika a její armáda přestaly existovat. Z tehdejšího *Železničního pluku* se stal *Pionier park.*

Prvním protektorátním velitelem celého rozsáhlého objektu, včetně kasáren, byl major Richard Theis z Vídně, důstojník bývalé rakouské armády – a jak se později ukázalo – zapřísáhlý nepřítel německého fašismu a celé hitlerovské soldatesky. Zavolal si otce a nabídl mu znovu funkci správce a za stejných podmínek. Nutně potřeboval odborníka, který mluví a píše perfektně německy a zůstane tak pod „ochranou“ armády. Gestapem byl již totiž informován o otcových výrocích proti sudetským Němcům v době před příchodem Hitlera.

Theis přikázal:

Kluka dáte zapsat do německé školy, cizí jazyky jsou vždycky jenom k dobru. Vy podáte žádost pro celou rodinu o německé státní občanství. Já vám napíšu takový posudek, který vám neublíží, ale kvůli kterému německou státní příslušnost nedostanete. Jistě mi rozumíte.

Joseph se na mne stále upřeně díval a po chvíli propukl v jekotný smích. Vstal, mocně mne objal, políbil na obě tváře, strhl mne k sobě za ramena a řičel.

Co je zas tohle za komedii?

Člověče, dyť já v těch tvejch Pardubicích, na tom vašem letišti skoro denně prohánět štuku a v duchu se modlil, abych už konečně vodlít někam na frontu! A k tomu mi – komicky – dopomohl chlap, co tam na louce kosil trávu. Pánové, má tady někdo láhev koňaku? Nejradši bych si dal s Františkem panáka! Bože, to je setkání!

Teď mě napadá, jak je to dlouho, cos byl u nás pro podpis pod ten protest k zákroku oficiálního moskevského komitétu proti neregistrovaným výtvarníkům?

Někdy na podzim sedmdesátčtyři...

Tak to jsou už dva roky... totiž... tahle akce, kterou jsi tady v *Německu zorganizoval, byla nesmírně důležitá a já ji všude propagoval! A už tenkrát jsem se sám sebe ptal, kde jen jsem tuhle tvář už viděl? Já si pamatuju podoby, hlasy, pohyby mnohem líp, než jména nebo čísla. Často mi podoba někoho vytane na mysli tak překvapivě náhle a tak překvapivě přesně, že... Františku...*

Bylo to počátkem léta. Ten den odpoledne jsem šel do služby, jak my jsme to tenkrát nazývali, do úseku Východ. Úzký potok, někde hustě, jinde méně zarostlý rákosím a uprostřed ostnatý drát. Odděloval malou louku od prostoru letiště. Na tu louku mohli civilisti pouze se zvláštním povolením. Všude tabule Pozor, v tomto prostoru se bez vyzvání střílí. *Nějakej feldvebl mně spěšně podal hlášení a přitom mě upozornil, že na louce seká nějakej chlap trávu. Papíry ale má* v *pořádku!*

Po vystřídání bylo moji povinností ho znovu zkontrolovat. Na mé vyzvání, aby se legitimoval, mi bez pozdravu podal přes potůček doklady. Všechno bylo richtig. Přitom brousil kosu a cpal si tabákem čibuk. Už to bylo zvláštní: civilista, kterýmu se v protektorátu klimbal

kolem krku pytlík s tabákem.

Aniž se na mě podíval, vzal ty papíry zase zpátky a sekal dál. Měl tmavý brýle proti slunci, zelenej mysliveckej klobouk, košili a zelený tvídový kalhoty. Náhle, aniž bych něco takovýho vůbec čekal, se mě perfektní němčinou zeptal:

Odkuď pak jsi, vojáčku? *(S jemným vídeňským přízvukem, tlumeným hlasem a přitom rozkazovačně.) Poslušně odpovídám: z* Kléve!

No, to už je skoro na holandské hranici... *a tiše pokračoval:*

A co rodiče, nemaj strach? Že seš u letectva, to se ti určitě líbí – taky je to zbraň pro opravdový chlapy, ale... přesto si dávej pozor na boty. Žádný roztrhaný nebo promáčený! Nohy, hochu, musej bejt furt v suchu! *Byl ironickej – odhadoval jsem jej na bývalýho důstojníka rakouský armády ve výslužbě – ale hned mě byl sympatickej!*

Pamatuju si přesně tu historku s botama.

Jestlipak, hochu, víš – *zeptal se mě* – proč Napoleon tu válku na Rusi 1808 prohrál?

Ták... nevíš! No proto, že si s sebou vzal z Paříže málo ševců. A ti pak nestačili na Rusi opravovat díry v botách... a že jich bylo... a navíc, měl špatnou špionáž. Franckové si mysleli, že se tam budou promenovat jako na Champs Élysées a voni zatím za pár dní zapadli skoro po pás do bahna svaté Rusi. No a boty ve vodě, nohy den a noc mokrý, takže si chcali do kalhot – dál ti to povídat nemusím. Když je pak Rusové s Prusama a Rakušákama zahnali zpátky do Paříže, tak je tam carští důstojníci naučili, co je *Bistro, bistro* – totiž *Rychle, rychle!* A to jim tam zůstalo dodnes. Pamatuj si: nohy furt v suchu i v letadle!

Poslouchal jsem Beuyse tak napjatě, že mi uniklo, že dávno probuzená Kleopatra stojí, slabounce oddechuje a my jsme v Basileji!

Dva mladší pánové a jedna pěkná, prsatá dáma nás přivítali a doprovodili do blízkého hotelu, kde jsme po následující tři dny bydleli. Ubytoval jsme se a sešel za ostatními dolů do nóbl kavárny. Steacke a Klaus Rinke popíjeli víno u velkého stolu. Zanedlouho přišel Beuys a sedl si vedle mne.

Co dělá otec?, zeptal se.

Před rokem zemřel. Bylo mu 86 let.

Sklonil hlavu a chvíli mlčel.

To je mi opravdu líto. Myslel jsem, že bys mu mohl ode mně vyřídit srdečné pozdravy... víš, tenkrát jsem moc dobře věděl, že ve službě nesmím s nikým hovořit, ale holt to byl osud. Byla to chvíle, ale tvůj táta na mě udělal dojem. Nabyl jsem k němu důvěru a cítil i jeho ke mně – ale někdo z oficírů si nás všiml a já odletěl. Za trest na východní frontu. A možná proto jsem přežil. Možná, že kdyby to bylo později, nebo na západní linii... kdo ví...

Říkal jsem Ti už, že můj první výlet na kole po válce mířil rozflákaným Německem do Prahy a že...

Nenechali ho domluvit. Vtrhli do haly, řehtali se, objímali Beuyse, mluvili anglicky a lítalo to z nich na všechny strany jako z kulometu. Joseph se zvedl, omluvil a zmizeli ve vedlejší místnosti. Nikdy už mi nedopověděl, jestli do ty Prahy dojel, nebo ne.

Mockrát jsem přemýšlel nad tím – já, výtvarný neteoretik – kam a k čemu bych měl zařadit Beuyse jako umělce, jeho tvorbu v poválečném Německu. Když jsem po roce 1968 do týhle země přišel, někdo mi vyprávěl o Trümmer Frauen *(Trümmer* jsou trosky a *Frauen* ženy). Byly to tehdy ony, které většinou spontánně nebo na rozkaz velení spojeneckých

okupačních armád, začaly zavážet krátery po bombách a granátech, uklízely a zametaly ulice od trosek, prachu a špíny, aby mohly jezdit sanitky a zásobovací vozy. Uklízely a dávaly do pucu Německo, vymívaly a zahlazovaly rány.

Pro mne podobnou roli v poválečném německém výtvarném umění sehrál Joseph Beuys.

Druhý den začalo „historicky“ první zasedání IKG. Předsedou se stal Prof. Joseph Beuys, místopředsedové Karl Gerstner z Basileje (řídil diskusi), Klaus Steack, Prof. Klaus Rinke, Prof. Erwin Heerich a ještě nějaká dáma, její jméno jsem už zapomněl.

Diskusní příspěvky mne nudily. Byly to jakési předváděčky či módní přehlídky na téma: *Kdo je pokrokovější, kdo má blíže k pravdě a kdo zná lépe směr třetí cesty.*

Připouštím, že tomu, co se dělo v rozděleném Německu a v západní Evropě vůbec, jsem příliš nerozuměl a taky rozumět nemohl. Poválečná doba jim nadělila takový balík demokracie, že si s nabytou svobodou nevěděli vůbec rady. Pokud si dobře vzpomínám, tak to historicko-hysterické zasedání trvalo necelé tři dny.

*

Nastoupili jsme cestu zpátky čirou náhodou v tom samém obsazení jako tam. Přibyl jenom Steack. Položil balík jídelních lístků Beuysovi na kolena, dal mu do ruky pero a mistr začal tu hromadu signovat. Na grafický úpravě bylo vidět, že to nejsou trofeje z nějakých levných lokálů, ale z *hoch* hotelů. Beuys podepisoval a podepisoval a protože jsme seděli zase proti sobě, tak se mě čas od času zeptal, jak se mně to v Basileji líbilo, co říkám tomu či onomu usnesení, kterej diskusní příspěvek mě vzal, kterej ne... se stejným tématem se pak obracel na ostatní. Hovořilo se hlasitě a jeden přes druhého až do Heidelbergu. Tam Steack s jídelními lístky vystoupil.

Skleněná královna uháněla krajinou. Slyšel jsem jak supí, jak si zpívá přes hory a doly, přes řeky a jezera, všude plno lidí s vlaječkama, s vlajkama, s transparenty a muzikou... všude nám mávali, křičeli, ale nebylo jim rozumět. A najednou zas ta tichá krajina, kopce po stranách a mně v uších stále hlasitěji znělo *Hej Slované* a taky *Šup sem, šup tam, nám už je to všechno jedno* a někde v dálce se na horizontu tyčily Hradčany.

Skleněná dáma nabírala na tempu, krajina za oknem ztrácela obrysy a já náhle uviděl velikej, do stříbrný fólie zabalenej Christoforiho mrakodrap a na něm stálo: *DIRECTION THIRD WAY* .

Někdo se mnou neomaleně zacloumal.

Vstávej, probuď se, furt tady něco breptáš a my už jsme v Düsseldorfu. Vstávej, jdeme na plzeňský. Byl to Klaus Rinke.

Začal jsem asi nadávat, že jsme při tak rychlý jízdě ještě nedosáhli cíle.

Düsseldorf – listopad 2001

Tuhle příhodu jsem poprvé vyprávěl příteli Dr. Janu *Balekovi. Když jsem domluvil, šibalsky se pousmál:*

Je to bezvadný, zkus ať ti to Beyus sám napíše.

Ještě v Balekově přítomnosti jsem *zavolal* Josepha a nápad mu *vyklopil.*

Hele, já toho mám nad hlavu, angažuju se ještě teď pro tu partaj zelenejch a ty dokonce chtěj, abych kandidoval do parlamentu. Napiš si to sám a přijď, společně to projdeme a co nebude souhlasit, vyškrtnem. Pak ti to podepíšu.

Abych se přiznal, celému tomu vyprávění jsem v té době nepřikládal žádný význam. Starostí jsem měl nad hlavu, ne tedy se zelenejma, ale s jinejma, a pak... moc jsem nevěřil tomu, že by si někdo po tolika letech pamatoval tvář mého otce a ještě návdavkem si ji ve vzpomínkách vybavil skrze tu mou.

Později jsem se svěřil otci konkrétistů, Dr. Arsenu Pohrybnýmu. Ten, jak bylo jeho zvykem, „vyhazoval do vzduchu zlaté připínáčky“ a křičel:

Magneťák, ty vole, to chce magneťák! Frantíku, to je důležitej dokument, ten se musí zachovat/

I potom jsem to pustil z hlavy.

Až náhle čtu, že Joseph Beyus zemřel.

K tomu psaní mě tak asi před třemi lety doslova dokopal Jarda Krbušek, galerista z Prahy.

Z vyprávění a písemných poznámek Františka Kyncla zpracoval Pavel Šmíd